

ГРА ЯК ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ РІЗНИХ СТАТЕЙ

Вихор С.Т., к.пед.н., асистент

Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка

У статті розглядається гра як процес статевої соціалізації; відмінності в іграх хлопців і дівчат різних вікових періодів. Розглянуто два різні погляди на причини відмінностей в іграх дітей різних статей та вплив гендерних стереотипів на вибір іграшок.

Ключові слова: статева соціалізація, маскуліність, фемінітет.

Выхор С.Т. ИГРА КАК ПРОЦЕСС СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ РАЗНОГО ПОЛА / Тернопольский национальный педагогический университет, Украина

В статье рассматривается игра как процесс полоролевой социализации; отличия в играх девочек и мальчиков разных возрастных периодов. Рассмотрены две точки зрения на причины отличий в играх детей разного пола и влияние гендерных стереотипов на выбор игрушек.

Ключевые слова: полоролевая социализация, маскулинность, феминность.

Vykhor S.T. THE GAME AS A PROCESS OF SOCIALIZATION OF CHILDREN OF DIFFERENT GENDERS / Ternopol national pedagogical university, Ukraine.

In this article the game regards as a process of appropriate gender role, distinguishes in games of boys and girls. The author stresses two points of view on the course of difference in game. She points out the influence of gender stereotypes in choice of toys.

Key words: socialization, masculine, feminine.

Важливим засобом засвоєння соціальних цінностей, статевих ролей і моделей поведінки є гра. В.Сухомлинський вважав гру величезним світлим вікном, через яке в духовний світ дитини вливається живильний потік уявлень і понять про оточуючий світ. Через гру старші за віком чи дорослі передають підростаючому поколінню культурні традиції, звичаї, нову інформацію.

У статті здійснена спроба синтезувати дослідження різних учених та їхні погляди на гру як процес статевої соціалізації. Ігри дівчаток і хлопчиків мають гендерні відмінності, вони охоплюють різний ігровий простір у зв'язку з чим у вчених існує дві точки зору: 1) гра є наслідком відмінностей у будові мозку (Е.Еріксон, В.Єремєєва, Т.Хрїзман); 2) гра є результатом соціалізації (Т.Говорун, М. Осоріна, Т.Репіна). Не відкидаючи впливу біологічних чинників, ми намагалися з'ясувати, наскільки впливають гендерні стереотипи на вибір іграшок та виявити зв'язок між ігровою діяльністю та майбутніми гендерними ролями.

Найсприятливішим віком для соціалізації дітей через гру є два періоди: перший, коли провідною діяльністю є предметно-маніпулятивна діяльність (1-3 роки) та наступний, коли провідною діяльністю є сюжетно-рольова гра (3-6 років). Велика роль в організації ігрової діяльності, виборі іграшок належить батькам. Вони забезпечують ігровий простір, можливість взаємодіяти з іншими дітьми, а також власне іграшки, які часто вибираються ними згідно зі статтю дитини. Із вступом до школи провідною діяльністю дітей стає навчання, проте вони не перестають гратись, змінюється характер ігор, розміри ігрової території. Деякою мірою буде точним твердження, що люди не перестають гратись ніколи, просто з часом вибрані ними іграшки стають вишуканішими і ціннішими, а захоплення дорогими іграшками переростають у фетишизм.

Граючись, діти моделюють майбутню діяльність, будують прообраз відносин зі світом. Якщо ознайомитися з біографіями відомих людей, то за їх ставленням до іграшок та вибором ігор проглядає майбутній життєвий шлях. Відомий співак Майкл Джексон у дитинстві не грався іграшками, бо заробляв гроші, а здобувши світову славу, збудував у власній садибі іграшкове місто в натуральну величину. Не маючи змоги спілкуватися з ровесниками в процесі ігор, він надолужує це зараз у настільки частих зустрічах із дітьми, що поліція звинувачує його в педофільії. Знаменитий своєю жорстокістю король Філіп Іспанський у дитинстві забавлявся спаленням ляльок і навіть живих тварин, а в дорослому віці запалив вогнища інквізиції. Ці приклади вказують на важливість дитячих ігор, на їх зміст та вплив на майбутнє життя.

У грі формується статева поведінка як особлива модель соціальної поведінки і відповідних ознак чоловіка або жінки, а також визначається міра впливу культурного середовища на людину в цілому. Кожна культура має свої особливості, рівень розвитку, тому впливає на характер гри та іграшки, якими граються діти. Крім того, біологічна стать теж пов'язана з ігровою діяльністю.

Спираючись на дані нейропедагогіки, "проаналізувавши взаємодії електричних потенціалів різних ділянок кори мозку,... з великою вірогідністю можна сказати, якої статі дитина" [4, 7], - зазначають вчені. Ці відмінності спричиняють інші, наприклад, такі як ближній і дальній зір, що знаходить вираження в іграх. "Ігри дівчаток часто частіше спираються на ближній зір: вони розкладають перед собою свої "скарби"- ляльки, клаптики тканини – і граються в обмеженому просторі, їм достатньо маленького кутка.

Ігри хлопчиків частіше спираються на дальній зір: вони бігають один за одним, кидають предмети в ціль тощо і використовують при цьому весь наданий їм простір” [4, 11]. Прихильники біологічного підходу пояснюють відмінності в іграх дітей різних статей результатом еволюції та різного сприйняття і аналізу інформації хлопчиками і дівчатками. Це означає, що “при вихованні дітей на безлюдному острові, відірваних від суспільства і батьків, які б керували їх вчинками, дівчатка все одно будуть бавити, одягати і виховувати ляльок, а хлопчики – змагатися один з одним фізично та інтелектуально, створювати групи з чітко вираженою ієрархією” [8, 7].

Е.Еріксон припустив, що різний ігровий простір хлопців і дівчат пов’язаний із статевими відмінностями. Спостерігаючи за іграми 10-12 річних дітей, він протягом декількох років аналізував ігрові ситуації. В одному з даних ним завдань діти повинні були скласти кубики. Хлопці споруджували будинки, башти, а дівчатка використовували їх як інтер’єр приміщень, дівчачі конструкції відрізнялися простотою. Еріксон підкреслював думку про зовнішню модальність чоловічого простору і внутрішню модальність жіночого простору [3].

Дослідження Еріксона підтверджують Д.Арчер та М.Осоріна. Описуючи дитячий ігровий простір, М.Осоріна звертає увагу на захоплення хлопчиків будувати укріплення на деревах. Ці споруди можуть бути груповими, туди можуть допускати дівчат, але вони засекречені від дорослих. Дівчачі “секретники” більш індивідуальні, вони сховані не лише від хлопчиків, дорослих, а й від інших дівчаток, які не знають про їх місце знаходження [7].

Т.Шишова вважає, що 3-4 річних хлопчиків слід знайомити з статевоповідними іграшками та чоловічими професіями, майструвати для них різну атрибутику, у 5-6 років варто давати дітям столярно-слесарні інструменти [10].

Узагальнюючи дані досліджень сучасної психології, Е. Маккобі та Д.Рабул зробили висновок, що ігрове спілкування має яскраво виражені гендерні переваги. До двох років вибір ігрового партнера власної статі малопомітний, проте з 14-місячного віку малюки більше спілкуються з одностатевими дітьми. Ці переваги прослідковуються чіткіше на третьому році життя спочатку в дівчат, а потім у хлопців. До 5 років ці переваги вже встановлені однозначно. У міру формування гендерної ідентичності, ігрове спілкування дітей, як і емоційна прихильність, все більше диференціюються за статтю. Згідно з лонгтюдними дослідженнями Маккобі і Джеклін, у 4,5 – річних дітей одностатеві ігри відносяться до різностатевих як 3:1, а у віці 6,5 років як 11:1. Крос-культурні дослідження підтверджують, що ця тенденція спостерігається в різних культурах, незалежно від ступеня їх розвитку і має схильність збільшуватися з віком.

Дослідження Т. Репіної, яка вивчала спільні ігри дошкільників, підтвердило, що вони дуже рано диференціюються на “чоловічі” і “жіночі”. Вона відмічала, що ровесники в дитсадку виконують функцію статевої соціалізації і сприяють формуванню гендерних стереотипів [8].

І.Кон, означуючи гомосоціальність як властивість маскулітності, помітив, що хлопчики, починаючи з 4-річного віку, ініціюють гендерну сегрегацію та висміюють тих, хто порушує встановлені ними кордони, із 5 до 14 років ця тенденція посилюється. Як зазначає Маккобі, це спричинено одночасним формуванням когнітивних і поведінкових структур. Хлопчики сильніше ідентифікуються з власною статтю, у той час як дівчатка чоловічі і жіночі ролі сприймають однаково. Маккобі вказує, що незалежно від стилю соціалізації, різниця між хлопчиками і дівчатками настільки велика, що є сенс говорити про існування двох різних культур дитинства, завдяки яким формуються і закріплюються маскулітність і фемінність.

Вивчаючи дитячу гру, Ж. Піаже ототожнював маскулітний розвиток із дитячим розвитком взагалі. Ж. Левер, продовжуючи його дослідження, вивчала групу учнів-однолітків початкової школи в процесі гри. Вона прагнула з’ясувати, чи виявляються статеві відмінності в дитячих іграх. Виявилось, що хлопчики частіше граються на вулиці, у великих, змішаних за віком групах. Їхні ігри змагальні і триваліші, порівняно з дівчачими. Хлопчикам подобається встановлювати закони і правила гри. Ігри дівчаток спрямовані на опіку та догляд за кимось. Ці відмінності спричинили висновок Ж. Левер, що чоловіча модель ігор є кращою, оскільки задовольняє вимоги сучасного життя, а дівчачі ігри можуть перешкоджати їх майбутньому кар’єрному і професійному зростанню. Отже, дівчаток потрібно вчити гратися у хлопчачі ігри.

В.Кравець вказує на відмінності в характері ігор. У хлопчиків вони більш конфліктні і змагальні, тоді як у дівчаток – почергові, де перемога однієї учасниці не асоціюється з поразкою іншої, а присутній елемент співробітництва [6].

Чому хлопчачий світ ширший, ніж дівчачий? Т. Говорун пояснює це таким чином: "...в дошкільні роки відмінність в освоєнні нових територій, розширення поля гри між статями мінімальна. У молодшому шкільному віці ця відмінність стає відчутнішою і, нарешті, в старших підлітків стає значною. При цьому

ігрова діяльність дівчаток значно більше регламентується в просторі, часі, виборі друзів батьківською сім'єю, ніж хлопчача” [2, 7].

Досліджуючи ставлення батьків до дочок і синів в процесі гри, Гір і Шільд (1996) встановили, що тати частіше допомагали і супроводжували дівчаток, ніж це було потрібно. Бажання батьків сприяти дівчаткам виробляло в них відчуття сильної залежності. Таким чином, можна стверджувати, що не характер ігор, а ставлення до них із боку батьків, вихователів сприяє звуженню поля ігрової діяльності дівчат, виробленню в них підлеглості, невпевненості в собі.

Як зазначає Е.Гідденс, батьки і дорослі поповнюють дитячі колекції іграшок відповідно до статі: спортивні, воєнно-агресивні, конструктори – хлопцям; м'які іграшки, ляльки та предмети їх побуту – дівчатам. Якщо дівчинка грається “хлопчачими” іграшками, з боку батьків це сприймається нормально, якщо навпаки – насторожує батьків. Крім вибору іграшок, батьки і педагоги повинні звертати увагу на роль, яку вибирає хлопчик чи дівчинка: чи відповідає вона їхньому гендеру? Тут необхідна делікатність, виваженість і спостережливість. Р. Грін відмічав, що багато дівчат, які в дитинстві виявляли маскуліну поведінку і віддавали перевагу хлопчачим іграм, у підлітковому віці “наздоганяли” фемінних ровесниць, у той час як схильні до “дівчачої” поведінки хлопці в період статевого дозрівання мали проблеми з гендерною ідентичністю. В. Каган вказує, що в дівчат рольовий діапазон ігор ширший ніж у хлопців, а вияв допустимих варіацій жіночої поведінки більший, ніж у чоловіків [5, 75].

Дорослі, забороняючи дітям гратись іграшками, які не відповідають їхній статі, втручаються у внутрішній світ дитини, акцентують увагу на стереотипах статевої поведінки. Коли це захоплення надмірне і виходить поза рамки звичної гри, лише тоді це повинно привертати увагу батьків та педагогів. Силові методи, заборона, тиск можуть лише нашкодити формуванню гендерної ідентичності, зламати особистість.

З метою вивчення стереотипів в ігровій діяльності та виявлення зв'язків між стереотипними уявленнями батьків і дітей, ми провели опитування 62 десятикласників. Ми очікували, що частина батьків нав'язує дітям статевоповідні іграшки, проте виявилось, що 98% опитуваних не відчували спротиву батьків, коли гралися не відповідними до статі іграшками. Такий результат пояснює також відповідь 90% учнів про те, що дівчата і хлопці повинні гратися тими іграшками, якими їм цікаво, незалежно від того, кому вони “призначені”, 85,5% опитуваних вважають, що хлопці і дівчата, які граються невідповідними до їх статі іграшками, у майбутньому не стануть поганими батьками і це не відобразиться у їх подальшому житті. Отже, такі результати свідчать про те, що в старших підлітків та їхніх батьків немає стереотипних уявлень про статевопризначення іграшок, що їх не було взагалі, або вони зникли в процесі соціалізації. Тому такі результати спонукають нас розширити коло дослідження.

На окрему увагу заслуговують іграшки, які є копією зброї: пістолети, рушниці, шаблі і т.п. До них склалося неоднозначне ставлення у зв'язку з ростом насильства та агресивності в суспільстві. Оскільки ідеалом мужності, “справжнього чоловіка” завжди вважалися військові, то цілком зрозуміле прагнення хлопців гратися такими іграшками. Група психологів провела експеримент: хлопчикам дошкільного і молодшого шкільного віку після відповідних бесід запропонували віддати іграшкову зброю в обмін на м'які іграшки. Після того як хлопчики “склали” зброю, дослідники дійшли висновку, що організатори акції сприяли зламу їх гендерної ідентичності, оскільки символи маскуліності не можуть бути замінені на символи фемінності. Серед агресивно насичених ігор виділяються комп'ютерні ігри, більшість з яких пересичена вбивствами, кров'ю, насильством. На думку фахівців вони представляють набагато більшу небезпеку, ніж іграшкова зброя: емоційність, віртуальна “реальність”, відсутність спілкування, легкість перемог, звичка бачити кров, насилля, вбивства формують у хлопчиків (як основних споживачів) неадекватні уявлення і ставлення, що врешті порушує структуру самосвідомості особистості.

Більш безпечними є ігри-фантазування, ігри-мрії, які подобаються учням середніх класів. Ці ігри А.Леонтьєв відносив до тих, які знаходяться на межі гри і неігрової творчої діяльності. Н.Анікеєва дослідила, що захоплення ними охоплює дітей, віком від 8 до 15 років, причому найчастіше їх грають наодинці, рідко по двоє. Ними захоплюються діти обох статей, проте тематика суттєво відрізняється. Хлопці грають у міста, подорожі, розігрують битви згідно зі схемами або за допомогою солдатиків, щось конструюють; дівчата граються в школу, принцес, розваги. На відміну від хлопців, у дівчат-підлітків зустрічався інший мотив сюжетів, який безпосередньо стосувався гендерної тематики [1, 48].

Аналізуючи гендерні відмінності в іграх, різноманітний ігровий простір, який обирають хлопчики і дівчатка, стає зрозумілою тенденція до фемінізації хлопчиків. Сучасна освіта не спроможна забезпечити умов для ігрового розвитку і виховання дітей з врахуванням статевої відмінностей, допомогти формуванню і реалізації власної гендерної ідентичності. Існують відмінності в наповненні іграшками дитячих садків та маркетів, потребує уваги світ дитинства взагалі, світ хлопчиків та дівчаток зокрема. Багато дослідників вказують на феміністичний освітній простір: основні соціальні ролі в них зайняті жінками; організація освітньої діяльності відбувається в статичній формі, в обмеженому просторі; жінки,

які мають власний досвід дитинства дівчинки слабо усвідомлюють природні тенденції хлопчиків до динаміки та розширення простору ігрових дій [1; 9].

Перед дослідниками окреслене широке коло проблем: які з сучасних іграшок переважають у хлопчиків та дівчаток, яка роль комп'ютерних ігор в ігровому просторі, чи існує окремий світ дитинства для різних статей в українських дітей, яка роль у ігровому спілкуванні хлопчиків і дівчат належить батькам тощо. Дослідивши вказані проблеми, науковці зможуть краще визначити, яка роль у процесі гендерної соціалізації належить грі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аникеева Н.П. Гендерные отношения в воспитательном пространстве / [Текст] [По материалам обследований учащихся шк. Санкт-Петербурга] / Н.П.Аникеева // Пед. образование и наука. - 2002. - № 4. - С. 46-50.
2. Говорун Т.В. Соціалізація статі як психологічна проблема // Педагогіка і психологія. Інформаційний бюлетень АПН України. Вип.2.- К., 2001. - С. 5-13.
3. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис [Текст] / пер. с англ.: А.В.Толстых. — М.: Прогресс, 1996. — 344 с.
4. Еремеева В.Д. [http://www.gnpbu.ru/cgi-bin/irbis64r_71/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=PEDW&P21DBN=PEDW&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullw&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M=&S21COLORTERMS=0&S21STR=](http://www.gnpbu.ru/cgi-bin/irbis64r_71/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=PEDW&P21DBN=PEDW&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullw&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M=&S21COLORTERMS=0&S21STR= Мальчики и девочки - два разных мира) Мальчики и девочки - два разных мира [Текст] : нейропсихологи - учителям, воспитателям, родителям, шк. психологам / В. Д. Еремеева, Т. П. Хризман. - М. : Линка-Пресс: Тускарора, 1998. – 178 с.
5. Каган В.Е. Воспитателю о сексологии [Текст] : учебник для учителя и воспитателя / В.Е. Каган. – М.: Педагогика, 1991.— 255 с.
6. Кравець В.П. Гендерна педагогіка: Навч. посібник / В.П. Кравець. - Тернопіль: Джура, 2003. – 416 с.
7. Осорина М.В. Секретный мир детей в пространстве мира взрослых [Текст] / М.В.Осорина. - 4-е изд., доп. - СПб.: Питер, 2008. - 304 с.
8. Репина Т.А. Анализ теорий полоролевой социализации в современной западной психологии / Т.А. Репина // Вопр.психологии.-1987.- №2.- С.158-165.
9. Солодников, В. В. Идеальный ребенок в представлении педагогов [Текст] / Солодников В.В. // Социол. исслед. - 1989. - № 4. - С. 87-91.
10. Шишова Т. Как воспитать не мальчика, но мужа? / Т.Шишова // Народное образование. — 2004. — №2. — С. 162-168.

УДК 376.56:159.922.7

ПРОБЛЕМА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Волярська О.С., к.пед.н., доцент, Шестоух В.М., бакалавр

Запорізький національний університет

У статті розглядається проблема девіантної поведінки в підлітковому віці, визначаються типи девіації та види відхилень у поведінці.

Ключові слова: підлітковий вік, девіантна поведінка, девіація.

Волярская Е.С., Шестоух В.Н. ПРОБЛЕМА ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ В ПОДРОСТКОВОМ ВОЗРАСТЕ / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье рассматривается проблема девиантного поведения в подростковом возрасте, определяются типы девиации и виды отклонений в поведении.

Ключевые слова: подростковый возраст, девиантное поведение, девиация.